

ARISTOTEL, Ἀθηναίων πολιτεία gl. 20.

Kad su bili srušeni Pizistratovci, došlo je do borbe za vlast. Na čelu jedne stranke stajao je Alkmeonovac Klisten, vođa plemstva, koje se povratilo iz progonstva, a na čelu druge Izagora, sin Tizandrov, također iz odlične porodice. Iako je Klistenu pripadala glavna zasluga za svrgnuće tiranide, opet nije u sponenutoj borbi iznio odmah pobjedu, jer je za arhonta izabran Izagora (508/7). To nam pokazuje da Atenijski onoga časa nisu bili na Klistenovoj strani. Klisten sada privuče narod na svoju stranu obećavajući mu vlast u državi. Kao *προστάτης τοῦ δήμου* nadvlada protivnike i postade gospodarom države. Izagora pozove u pomoć spartanskog kralja Kleomena, koji se rado odazove, jer je Sparta uvijek pomagala oligarhijske režime. Klisten mora u progonstvo, a Kleomen dođe s malo vojnika te protjera sedam stotina atenskih porodica. U času kad je htio raspustiti vijeće i postaviti na čelo državne uprave Izagoru i njegovih tristo prijatelja, tj. oligarhijsku upravu, opre se vijeće i pozove narod na oružje. Kleomen se s Izagorom povuče na Akropolu, a narod ih stane podsjedati. Trećega dana nagode se oni te Kleomen i Izagora odstupe, a narod pozove natrag Klistena i ostale prognanike.

Prikazujući gornje događaje Aristotel se gotovo u potpunosti poveo za Herodotom s tom vidnom razlikom što događaje prikazuje vrlo kratko i bez ikakvih digresija uzimajući iz Herodota samo osnovu za svoj historijski prikaz. To potvrđuje i poređenje i analiza oba teksta.

Ogledat ćemo, dakle, ponajprije, kako je Aristotel postupao pri svome poslu. On je promišljeno izostavio sve digresije, koje Herodotu služe da bi svoj prikaz učinio što zornijim i da bi čitaocu objasnio Klistenove reforme u odnosu na file. Tako je Aristotel izostavio čitavu 67, 68, 69. i 71. glavu Herodotove V knjige, a iz 66, 70, 72. i 73. glave uzeo je samo osnovno i stvorio vrlo kratku, ali zato logičnu i jedinstvenu sadržajnu cjelinu. Prve dvije rečenice 20. glave uzeo je Aristotel iz 66. gl. V knjige Herodotove povijesti. Kao dokaz tvrdnji neka posluže oba teksta.

Ustav atenski 20, 1.

Herodot V, 66.

Καταλυθείσης δὲ τῆς τυραννίδος, ἑστασίαζον πρὸς ἄλληλους Ἰσαγόρας ὁ Τεισάνδρου φίλος ὢν τῶν τυράννων, καὶ Κλεισθένης τοῦ γένους ὢν τῶν Ἀλκμεωνιδῶν ἠττώμενος δὲ ταῖς ἑταιρείαις ὁ Κλεισθένης, προσηγάγετο τὸν δῆμον, ἀποδιδούς τῷ πλήθει τὴν πολιτείαν.

... δύο ἄνδρες ἑδυνάστευον, Κλεισθένης τὲ ἄνθρωπος Ἀλκμεωνίδης ... καὶ Ἰσαγόρας Τεισάνδρου ... οὗτοι οἱ ἄνδρες ἑστασίασαν περὶ δυνάμιος, ἑσσομένου δὲ ὁ Κλεισθένης τὸν δῆμον προσεταιρίζεται.

Ovdje moramo prije svega naglasiti da nas Herodot u nastavku iste glave obavještava o Klisenovoj reformi fila, a Aristotel to izostavlja da ne bi prekinuo kontinuitet historijskog prikaza događaja. On će o Klisenovim reformama govoriti podrcbnije kasnije (21. gl.). Drugo, što nam upada u oči, jest razlika u načinu izražavanja oba pisca. Herodot kaže ἑσσοόμενος δὲ ὁ Κλεισθένης τὸν δῆμον προσεταιρίζεται, Aristotel prebacuje to u atički dijalekt s izvjesnom razlikom u načinu izražavanja: ἠττώμενος δὲ ταῖς ἑταιρείαις ὁ Κλεισθένης προσηγάγετο τὸν δῆμον i objašnjava to riječima: ἀποδιδούς τῷ πλήθει τὴν πολιτείαν¹. Osim toga vrlo je zanimljiv Aristotelov dodatak: φίλος ὢν τῶν τυράννων (sc. Izagora). Herodot o tome ništa ne govori. Odakle Aristotelu taj zaključak? Čitajući pažljivo Herodotov izvještaj o borbi dviju stranaka, od kojih je jednoj na čelu Klisen — kasnije vođa narodne stranke, a drugoj Izagora, koji se bori protiv demokratskog reformatora, Aristotel je lako došao do zaključka da je Izagora bio prijatelj tirana. Vjerojatno je pri tome pretpostavljao da su u toj borbi protiv Klisena sudjelovali i pristaše Pizistratovaca koji su se tada našli u Ateni².

Nama se čini da je Aristotelov zaključak kriv, a dokazujemo to slijedećim:

1. Ako je Izagora bio prijatelj tirana, kako ćemo tada tumačiti njegovo prijateljstvo s Kleomenom, koji mu je bio prijatelj od vremena podsjedanja Pizistratovaca (Hdt. V, 70)? Iz citiranog mjesta kod Herodota zaključujemo da je Izagora pomagao borbu prilikom svrgnuća Pizistratovaca, dakle im nije mogao biti prijatelj.

2. Kako je Izagora, ako je zaista bio prijatelj tirana, mogao u borbi s Klisenom postati arhont? Nevjerojatno je, naime, da bi prijatelj tirana mogao nakon njihova istjerivanja postati tako visoki državni činovnik. Pogotovu, kad su i kasnije gonili ostrakizmom sve prijatelje tirana, kako to i Aristotel tvrdi u gl. 22, 4. i d.

Već iz prve dvije rečenice 20. glave vidimo da je Aristotel i ovdje zadržao punu slobodu obrađujući građu na način koji se njemu činio najzgodnijim. Izostavivši Herodotovu digresiju u 67—69. glave prelazi on na 70. glavu Herodotova izvještaja, a da pri tome nije nimalo povrijedio organsku cjelinu svoga izvještaja.

¹ G. Kaibel, *Stil und Text der πολιτεία Ἀθηναίων des Aristoteles*, Berlin 1893.

² U. v. Wilamowitz, *Aristoteles und Athen*, Bd. I—II, Berlin 1893.

Ustav atenski 20,2.

ὁ δὲ Ἰσαγόρας ἐπιλειπόμενος τῇ δυνάμει πάλιν ἐπικαλεσάμενος τὸν Κλεομένην ὄντα ἑαυτῷ ξένον,

συνέπεισεν ἐλαύνειν τὸ ἄγος διὰ τὸ τοὺς Ἀλκμεωνίδας δοκεῖν εἶναι τῶν ἐναγῶν.

Herodot V, 70.

ἐν τῷ μέρει ἐσσοῦμενος ὁ Ἰσαγόρης ἀντιτεχνᾷται τάδε ἐπικαλεῖται Κλεομένηνα τὸν Λακεδαιμόνιον γενόμενον ἄνωτῶ ξεῖνον . . . τὰ μὲν δὴ πρῶτα πέμπων ὁ Κλεομένης ἐς τὰς Ἀθήνας κήρυκα ἐξέβαλλε Κλεισθένεα καὶ μετ' αὐτοῦ ἄλλους πολλοὺς Ἀθηναίων, τοὺς ἐναγέας ἐπιλέγων ταῦτα δὲ πέμπων ἔλεγε ἐκ διδαχῆς τοῦ Ἰσαγόρου.

Aristotel skraćuje, upotrebljava radi promjene malo neobičan način izražavanja: ἐπιλειπόμενος τῇ δυνάμει, dok se Herodot služi istim rječnikom kao prije: ἐσσοῦμενος i pričā opširnije. Da bi pak čitaocima objasnio svoje izlaganje, a osobito izraz ἐναγέας, upliče Herodot u svoje izlaganje izvještaj o Kilonu Κυλώνειον ἄγος (V, 71). Aristotel to izostavlja jer je već o istoj stvari govorio u početku svoga spisa, te prelazi odmah na Herodotov izvještaj u V, 72.

Ustav atenski 20,3.

ὑπεξεληθόντος δὲ τοῦ Κλεισθένου, ἀφικόμενος ὁ Κλεομένης μετ' ὀλίγων ἠγγλάτει τῶν Ἀθηναίων ἐπτακοσίως οἰκίας.

ταῦτα δὲ διαπραξάμενος, τὴν μὲν βουλὴν ἐπειρᾶτο καταλύειν, Ἰσαγόραν δὲ καὶ τριακοσίους τῶν φίλων μετ' αὐτοῦ κυρίου καθιστάναι τῆς πόλεως· τῆς δὲ βουλῆς ἀντιστάσης καὶ συναθροισθέντος τοῦ πλήθους, οἱ μὲν περὶ τὸν Κλεομένην καὶ Ἰσαγόραν κατέφυγον εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ὁ δὲ δῆμος δύο μὲν ἡμέρας προσκαθεζόμενος ἐπολιόρκει, τῇ δὲ τρίτῃ Κλεομένην μὲν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ πάντας ἀφείσαν ὑποσπόνδους,

Herodot V, 72.

Κλεομένης δὲ ὡς πέμπων ἐξέβαλλε Κλεισθένεα καὶ τοὺς ἐναγέας, Κλεισθένης μὲν αὐτὸς ὑπεξέσχε· μετὰ δὲ οὐδὲν ἤσσον παρῆν ἐς τὰς Ἀθήνας ὁ Κλεομένης οὐ σὺν μεγάλῃ χειρὶ, ἀπικόμενος δὲ ἀγγλατέει ἐπτακόσια ἐπίστια Ἀθηναίων, τὰ οἱ ὑπέθετο ὁ Ἰσαγόρης· ταῦτα δὲ ποιήσας δεῦτερα τὴν βουλὴν καταλύειν ἐπειρᾶτο, τριακοσίοισι δὲ τοῖσι Ἰσαγόρου στασιώτησι τὰς ἀρχὰς ἐνεχείριζεν· ἀντισταθείσης δὲ τῆς βουλῆς καὶ οὐ βουλομένης πείθεσθαι, ὁ τε Κλεομένης καὶ ὁ Ἰσαγόρης καὶ οἱ στασιῶται αὐτοῦ καταλαμβάνουσι τὴν ἀκρόπολιν· Ἀθηναίων δὲ οἱ λοιποὶ τὰ αὐτὰ φρονήσαντες ἐπολιόρκειον αὐτοὺς ἡμέρας δύο· τῇ δὲ τρίτῃ ὑπόσπονδοι ἐξέρχονται ἐκ τῆς χώρας ὅσοι ἦσαν αὐτῶν Λακεδαιμόνιοι.

V, 73.

Κλεισθένην δὲ καὶ τοὺς ἄλλους φυγάδας μετέπεμψαντο.

'Αθηναῖοι δὲ μετὰ ταῦτα Κλεισθένεα καὶ τὰ ἐπτακόσια ἐπίστια τὰ διαχωθέντα ὑπὸ Κλεομένης μεταπέμψαμενοι itd.

Zanimljivo je da se Aristotel uopće ne osvrće na događaje, koji su se zbili nakon Izagorina i Kleomenova protjerivanja. Postupio je tako po svoj prilici zbog toga, što su propali svi Kleomenovi pokušaji da se osveti Atenjanima i da im postavi za vladara Izagoru (V, 74), a dapače i protjerana Hipiju, kako to kaže Herodot V, 90. Nas ovdje zanima prije svega citirani tekst oba pisca. Srodnost tekstova je tako vidljiva, te ne treba uopće dokazivati da se Aristotel obilno koristio Herodotom. . . No treba naglasiti da oba pisca uopće ne daju kronološke podatke niti povezanost događaja, o kojima na tom mjestu govore, pa je zbog toga teško odrediti točnu kronologiju. Wilamowitz³ utvrđuje 507. godinu kao datum Kleomenova protjerivanja, a 506. kao datum neuspjela spartanskog pohoda na Eleuzinu.

Ogledajmo neke osobitosti u tekstovima jednoga i drugog pisca. Po Herodotu proveo je Klisten reformu fila prije negoli je otišao u progonstvo. Čini se kao da se Aristotel s time slaže, jer u gl. 21, 2. kaže: ἐπὶ Ἰσαγόρου ἄρχοντος, πρῶτον μὲν συνένευμε πάντας εἰς δέκα φυλάς ἀντὶ τῶν τεττάρων . . . Uprkos pretpostavci, koju je dao Wilamowitz⁴ držeći da je Klisten već pri prvom pokušaju oko reforme bio spriječen, mislimo da nemaju pravo Herodot i Aristotel. Prije svega moramo naime držati sigurnim da je odmah nakon istjerivanja tirana trebalo voditi računa o nekom državnom uređenju. Klisten kao vođa pobjedničke stranke imao je pri tome sigurno veliku riječ. Osim toga malo nam je sumnjivo i vijeće, koje se oprlo Kleomenu i okupilo oko sebe narod u borbi protiv pokušaja da se nametne oligarhijska uprava na čelu s Izagorom. Taj postupak vijeća odaje njegove demokratske karakteristike. Nije li možda to upravo Klistenovo demokratsko vijeće od pet stotina članova, a ne ono od četiri stotine? Ne mislimo pri tome tvrditi da je Klisten prije izгона izvršio čitavu reformu, ali ipak sigurno zaključujemo da su prije njegova izгона udareni temelji kasnijih reformi.

Našu osobitu pažnju zaslužuje i jedna protivurječnost između oba pisca. Herodot V, 72. jasno kaže da su po uglavljenom ugovoru otišli s Akropole svi Lakedemonci, a ostali su bili bačeni u tamnicu i tamo su zaglavili. Aristotel tvrdi protivno iako se ovdje gotovo doslovc drži Herodota. On naime tvrdi u očitijoj protivurječnosti s Herodotom ovo: Κλεομένην μὲν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ πάντας ἀφεῖσαν ὑποσπόνδους (20, 3). Aristotel je u pravu jer i sam Herodot V, 74. kaže ovo: συνεξήλθε γὰρ οἱ (tj. s Kleomenom) οὗτος (tj. Izagora) ἐκ τῆς ἀκροπόλιος. Razumije se da su i ostali Atenjani, njegovi pristaše, tada s njim otišli. Herodot dakle protivurječi sam sebi, a Aristotel je to dobro zapazio i uzeo ono što je istinito.

Pri završetku 20. glave poveo se naš pisac ne samo za Herodotom, već i za Tukididom u riječima: αἰτιώτατοι γὰρ σχεδὸν ἐγένοντο τῆς ἐκβολῆς τῶν τυράννων αἱ Ἀλκμεωνίδαι. Oba spomenuta pisca na više

³ Wilamowitz, o.c. II, 77. bilj. 9.

⁴ Wilamowitz, o.c. II, 77. bilj. 8.

mjesta uporno tvrde da su tirani bili istjerani više zaslugom Alkmeonovaca negoli zaslugom Harmodija i Aristogitona⁵.

Proučavajući iz Ustava atenskoga tekst koji obuhvaća oko šezdeset godina atenske povjesti, došli smo do ovih zaključaka:

Pišući prvi dio svoga djela, tj. historijski razvoj ustavnih promjena, Aristotel se služi mnogim piscima. No njegov prikaz razdoblja Pizistratovaca i Klistenove reforme zavisno je u najvećoj mjeri od Herodotova djela. Osim toga crpao je podatke i iz Tukidida, mada ga uopće ne spominje. Povodeći se mjestimično, gotovo doslovce, za svojim izvorima postupao je opet tako da je iz njih uzimao najvažnije, brižljivo tumačeći sve što je bilo nejasno i sažimajući ostalo što je bilo i njemu i drugima posve jasno i poznato. Svoje izvore, čim u jednom slučaju uopće ne spominje imenom, nego ih naziva: *πλείους* i *ἔνιοι* (3, 3, 7, 4); ili *ἔνιοι* (14, 4) u suprotnosti s Herodotom; zatim *δημοτικοί* i *ἔνιοι* (18, 5). Pod *δημοτικοί* misli pisac na Atide koje su bile napisane u doba atenske demokracije, pa je posve prirodno da su bile obojene demokratskim duhom. I nadalje, on svoje izvore zove i *οἱ μὲν ... οἱ δὲ* (17, 4) itd. Pisac je nadalje vlastito izlaganje obogatio brojnim i vrlo i zanimljivim svojim dodacima i onima koje je nalazio u pisaca antičkih kronika Klidema, Demona, Androtiona i drugih. Mjestimično se izražava vrlo kratko, te nas suhoparnost stila i gole činjenice odmah podsjećaju na pisce kronika. Budući da je pisac imao pred sobom ogromno gradivo, nije bilo moguće a da mu se ne potkrade i i po koja netočnost. Prikazivanje mu se odlikuje jasnoćom, a dokazuje to i njegova velika briga u izboru lakših i svima poznatih izraza. Tako zamjenjuje Herodotove oštre jonizme, kao npr. *ἐπίστια* (V, 72. i 73), razumljivijim sinonimima kao što su: *οἰκίας*, *φυγάδας*, ali ipak pri tome ne kvari Herodotov staložen i iskren ton pričanja. Tko god pažljivo proučava Aristotelov Ustav atenski, doći će brzo do zaključka da ima pred sobom pisca ogromnog znanja, a djelu njegovu dat će s pravom onu važnost koju ono ima za dobro poznavanje društvenog uređenja i razvoja najslavnije grčke države — Atene.

Zagreb.

M. Sironić.

⁵ Herodot, V, 55, VI 123, Tukidid, VI, 53, 3 i 59, 4.

ZUSAMMENFASSUNG

M. Sironić: ARISTOTELES, Ἀθηναίων πολιτεία c. XX

Der Autor analysiert das 20. Kapitel der Aristoteles Staat der Athener. Auf Grund des Inhaltsvergleiches mit Herodotos Geschichte V, 66, 70, 72 kommt der Verfasser zum Schluß daß sich Aristoteles in der Darstellung von Kleisthenes Machtkampf in Athen ausgiebig Herodotos Werk sowie der Angaben aus Thykydides VI, 53 und 59, 4 zu Nutze gemacht hat. Aristoteles stellt die Geschehenisse zusammenfassend und ohne Digressionen dar, in dem ihm Herodotos nur als Ausgangspunkt für seine Schilderung der historischen Veränderungen diene. So hat er z.B. die Kapiteln 67, 78, 69 und 71 von Herodotos V Buch völlig übergangen, und aus den Kapiteln 66, 70, 72 und 73 hat er nur das Wesentliche herausgegriffen und daraus eine kurze logische und abgerundete Ganzheit zu schaffen.

Der Verfasser steht auf dem Standpunkt, daß Aristoteles Schlußfolgerung Isagoras sei Freund der Tyrannen gewesen nicht stimmt, und versucht durch zwei Beweise das zu untermauern, und als dritter Beweis sieht er die Tatsache an, daß eine solche Angabe auch bei Herodotos nicht enthalten ist.